

K tzv. sémantické typologii jazyků: Co česká slovesa pohybu mohou vypovídat o angličtině a španělštině

Michaela Martinková

ABSTRACT:

Towards semantic typology of languages: what Czech motion verbs tell about English and Spanish. The paper is a corpus-based study of verbal encoding of Motion events in the cognitive semantics framework. First, it introduces Talmy's semantic typology, based on the way languages code the key component of the Motion event, namely Path (Verb-framed languages encode it on the verbal root, Satellite-framed language outside of it). It then provides an overview of the experimental and typological research, which Talmy inspired, and an overall critical assessment of Talmy's proposal. This is followed by a pilot study of Motion event encoding in Czech (which has not appeared in the typological studies so far). Relying on what Chestermann (2003, s. 318) calls T-universals, namely quantitative deviations from the target language norm (Altenberg a Granger, 2002, s. 40), I compare Czech (Satellite-framed) translations of English (Satellite-framed) and Spanish (Verb-framed) fiction texts in their ways of expressing boundary-crossing events. The analysis confirms the typological difference between English and Spanish by revealing a wider range of verbal lemmata with the Path prefix *v(e)- [in]* in the subcorpus of translations from English, but approximately the same number of the verb tokens is found in both subcorpora; this is due to a small number of high frequency low-manner verbs (coding "motion on foot") in the translations from Spanish. A future comparison with non-translated Czech data might reveal intratypological differences (in the sense of Hijazo-Gascón a Ibarretxe-Antuñano, 2013), namely between English and Czech.

KLÍČOVÁ SLOVA:

sémantická typologie, slovesa pohybu, kontrastivní lingvistika, InterCorp, překladová čeština

KEY WORDS:

semantic typology, motion verbs, contrastive linguistics, InterCorp, translated Czech

1. ÚVOD

Typologická klasifikace jazyků je tradičně založena na jevech morfologických a syntaktických. V roce 1985 kognitivní sémantik Talmy postuluje sémantický typologický rozdíl, konkrétně podle způsobu, jakým jazyky kódují klíčový komponent POHYBOVÉ UDÁLOSTI (Motion event), DRÁHU (Path). Ač čeština v dosavadních typologicky orientovaných studiích nefiguruje, je řazena mezi jazyky tzv. satelitně rámcující (Satellite-framed language), protože DRÁHU kóduje na tzv. satelitu, nikoliv na slovesném kořeni. Cílem tohoto příspěvku je představit jak Talmyho sémantickou typologii, tak diskusi, kterou vyvolala, a posléze v rámci pilotní studie ukázat, jak užití českých sloves označujících POHYB v překladech z angličtiny a španělštiny poukazuje na typologický rozdíl mezi oběma zdrojovými jazyky. Pro-

tože česká terminologie je v této oblasti lingvistiky rozkolísaná,¹ budu se také snažit o její sjednocení.

1.1 STRUKTURA POHYBOVÉ UDÁLOSTI V TALMYHO POJETÍ

Základním problémem pro každou analýzu kódování pohybu v jazyce je vymezení toho, co se termínem „pohyb“ označuje. V Talmyho pojetí (2000b, s. 25) se POHYBOVÁ UDÁLOST skládá ze čtyř prvků: objektu označeného jako FIGURA (Figure), který se pohybuje či je umístěn vzhledem k jinému objektu, nazývanému referenční objekt nebo POZADÍ (Ground). Termíny FIGURA a POZADÍ Talmy do lingvistiky přináší z gestalt psychologie,² sám však přiznává (*ibid.*), že těmto termínům dal jinou sémantickou interpretaci: jak vyplývá už z výše uvedené definice, Talmy POZADÍ chápe jako referenční entitu (Talmy, 2000a, s. 315), tedy spíše ve smyslu Langackerova termínu LANDMARK (Langacker, 1987)³ než ve smyslu čistě psychologickém. Kromě FIGURY a POZADÍ je tu komponent POHYB (Motion), který POHYBOVOU UDÁLOST odlišuje od jiných typů událostí, a již zmíněná DRÁHA (Path).⁴ Tu Talmy definuje jako dráhu, po které se objekt označovaný jako FIGURA pohybuje vzhledem k objektu označovanému jako POZADÍ, nebo místo (site), na kterém se FIGURA (opět vzhledem k POZADÍ) vyskytuje (Talmy, 2000b, s. 25). Komponent POHYB (Motion) tak u Talmyho (možná překvapivě) zahrnuje kromě pohybu i umístění (locatedness). Konkrétně jde v Talmyho terminologii (2000b, s. 25) o dva stavy POHYBU (motive states), jeho výskyt (MOVE) a nevýskyt (BE_{LOC}):

(1) The pencil Tužka	rolled se skutálela	off the table ze stolu
(2) The pencil Tužka	lay ležela	on the table na stole

-
- 1 Z původních českých prací zmiňme například studie Saicové Římalové (2010, 2016) či publikaci Pokorného (2010), z děl přeložených do češtiny pak studii Laury Jandové (Janda, 2004) a monografii George Lakoffa (Lakoff, 2006) či Lakoffa s Johnsonem (2002).
 - 2 Při vizuálním vnímání může být jeden z prvků v centru pozornosti (FIGURA); ten je vnímán jako prvek koherentní a prominentní vzhledem ke všemu ostatnímu, co se ve vizuálním poli nachází (POZADÍ) (Verhagen, 2007, s. 50). Termínům FIGURA a POZADÍ dávám přednost před termíny „figurativní objekt“ a „vztažný objekt“ (Pokorný, 2010, s. 265) a před termínem „postava“, který se k označení FIGURY používá v českém překladu práce Jandové (2004, s. 26).
 - 3 Talmy sám uvádí, že Langackerovy (1987) termíny TRAJECTOR a LANDMARK jsou s jeho termíny FIGURA a POZADÍ vysoce srovnatelné (Talmy, 2000b, s. 136).
 - 4 Termínu DRÁHA dávám přednost před označením „cesta“, který používají v překladu představového schématu Source-Path-Goal Dominik Lukeš (Lakoff, 2006), Saicová Římalová (2010, s. 23) či Saicová Římalová v překladu Jandové (Janda, 2004, s. 16). Důvodem je, aby nedošlo ke ztotožnění se zdrojovou doménou Lakoffem a Johnsonem postulované konceptuální metafory LOVE IS A JOURNEY (LÁSKA JE CESTA).

V obou anglických větách výraz pro tužku označuje FIGURU a výraz pro stůl POZADÍ, *off* a *on* pak DRÁHU (resp. dráhu a místo). Anglická slovesa kódují jednak dva různé stavy komponentu POHYB, totiž pohyb (1) a umístění (2) (Talmy, 2000b, s. 26), a jednak to, co Talmy označuje jako SPOLU-UDÁLOST (Co-event), v tomto případě ZPŮSOB (Manner): kutálení se vyjadřuje způsob pohybu, ležení způsob umístění.⁵ Takové splynutí (Conflation) komponentů POHYB a ZPŮSOB ve významu slovesa, či přesněji slovesného kořene, je ostatně pro jazyky satelitně rámcující typické. V následujících kapitolách se budu věnovat pouze případům typu (1), tedy případům, kdy dochází k výskytu pohybu (MOVE) a zároveň se lokace objektu v prostoru přesouvá z bodu A do bodu B (Talmy (2000b, s. 32) takový pohyb nazývá „translational motion“).⁶

1.1.1 TALMYHO SÉMANTICKÁ TYPOLOGIE A JEJÍ REFLEXE V LINGVISTICKÉ A PSYCHOLINGVISTICKÉ LITERATUŘE⁷

První typologickou skupinou jsou již zmíněné jazyky satelitně rámcující;⁸ zde je budu označovat jako S-jazyky. DRÁHU vyjadřují mimo slovesný kořen, na elementu, který Talmy označuje jako satelit (rozumí se satelit slovesa). Zavedení tohoto termínu Talmymu umožnilo pojednat společně o elementech tradičně řazených do různých skupin; Talmy jím označuje gramatickou kategorii kteréhokoliv konstituentu mimo nominální a předložkové fráze, který je ke slovesnému kořeni ve vztahu sestry (Talmy, 2000b, s. 102). Může přitom jít jak o morfém volný, například anglickou slovesnou částici (příklad (3a)), tak morfém vázaný, například slovesný prefix v ruském (3b) či českém (3c) překladu:⁹

(3) a. I ran OUT	of the house
b. Ya VYběžal	iz doma
c. VYběhl jsem	z domu

To, že v S-jazycích DRÁHU kóduje satelit, umožňuje těmto jazykům využít slovesný kořen pro kódování nejen komponentu POHYB, ale i komponentu SPOLU-UDÁLOST. Jazyky tohoto typu mají celou škálu běžně užívaných sloves, která vyjadřují POHYB

5 S českým slovesem *skutálet se* je to složitější: slovesný prefix (satelit) *s-* totiž také vyjadřuje DRÁHU, konkrétně směr dolů, informaci, která v anglické větě není explicitně vyjádřena. Potvrzuje se tak, že i mezi dvěma jazyky patřícími do stejné typologické skupiny (v tomto případě jazyků rámcujících satelitně) lze najít rozdíly.

6 Saicová Římalová (2016, s. 249) mluví o „přemístování“.

7 První ucelený pohled Talmy představuje ve svém článku o Lexikalizačních vzorcích (1985). O lexikalizaci Talmy mluví tam, kde se určitá složka významu objevuje pravidelně ve spojení s určitým morfémem (Talmy, 1985, s. 59).

8 Termíny satelitně rámcující a verbálně rámcující používá pro češtinu Pokorný (2010).

9 „[T]he grammatical category of any constituent other than a noun phrase or prepositional phrase complement that is in a sister relation to the verb root.... English verb particles, German separable and inseparable verb prefixes, Latin or Russian verb prefixes, Chinese verb complements, Lahu non-head ‚versatile verbs‘ ..., Caddo incorporated nouns, and Atsugewi polysynthetic affixes around the verb root“ (Talmy, 2000b, s. 102).

probíhající různým způsobem či z různých příčin (Talmy, 2000b, s. 27), jinými slovy mají bohaté lexikony sloves označujících ZPŮSOB,¹⁰ jímž byl POHYB proveden. Dle Talmyho jde o jazyky indoevropské (s výjimkou jazyků románských), jazyky ugrofinské, čínštinu, jazyk severoamerických domorodců Ojibwa a warlpiri, jazyk australských domorodých obyvatel (Talmy, 2000b, s. 27). Druhým typem¹¹ jsou pak jazyky rámcující verbálně (budu jim říkat V-jazyky): DRÁHA je kódována na slovesném kořeni, a pokud má být ZPŮSOB vůbec vyjádřen, musí to být elementem fungujícím jako adjunkt. Příkladem je následující španělská věta:

(4) a. La botella	ENTRÓ	a la cueva	(flotando)
láhev	pohyb_dovnitř:V	do jeskyně	(plavajíc)
b. The bottle	floated	INTo the cave	
c. Láhev	Vplula	do jeskyně	

Dle Talmyho (2000b, s. 49) se k jazykům tohoto typu „zdají patřit“ jazyky románské, semitské, polynéské, japonština, korejština, turečtina, tamilština, jazyk původních severoamerických obyvatel Ney Perce a kmenů Caddo. To, že kořeny sloves pohybu tu primárně kódují DRÁHU, má dvojí následek. Prvním je fakt, že lexikony sloves POHYBU, které by kódovaly ZPŮSOB, nejsou v těchto jazycích nijak bohaté. Druhý vyplývá ze skutečnosti, že ZPŮSOB není vyjádřen na obligatorním elementu, nýbrž na elementu pouze fakultativním (adjunkt), a jeho vynechání tedy neovlivní gramatičnost věty. Výsledkem je odlišný rétorický styl (Rhetorical style) v těchto jazycích: Slobinova analýza vyprávění podle obrázkového příběhu o žabákovi (*Frog, where are you?*) ukázala, že mluvčí španělštiny věnují méně narativní pozornosti dynamice pohybu než například mluvčí angličtiny, kteří mají k dispozici celou řadu sloves pohybu vyjadřujících ZPŮSOB, která lze navíc volně kombinovat se satelity a lokativními předložkovými frázemi vyjadřujícími detailní DRÁHY pohybu objektu ve vztahu k POZADÍ (Slobin, 1996b, s. 205). Slobin jde pak ještě dále, když výsledky této analýzy argumentuje na podporu své hypotézy o „myšlení pro mluvení“ („Thinking for Speaking“), která je mírnější verzí hypotézy o jazykovém relativismu. Jak již samotné označení hypotézy napovídá, Slobin (1996, s. 91) se vyjadřuje pouze k myšlení při online produkci řeči: jazyk, který si v dětství osvojujeme, je podle něj vyjádřením subjektivního postoje ke světu a lidské zkušenosti a tento postoj ovlivňuje způsob, jakým myslíme, když mluvíme. Analýzy gest užitých mluvčími typologicky různých jazyků při současném jazykovém popisu POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ (Özyürek et al., 2005), jakož i gest doprovázejících rozdílné (co se rámcování týče)¹² popisy pohybo-

10 U pohybové události se ZPŮSOBEM vždy rozumí způsob pohybu. Talmy (2017) však zároveň volá po analýze jiných typů událostí (Macro-events) než jen těch pohybových.

11 Z hlediska toho, který komponent je kódován na slovese, pak Talmy navrhuje typologii tříčlennou (2000b, s. 57–60); slovesný kořen může kromě DRÁHY či SPOLU-UDÁLOSTI také kódovat FIGURU (např. Agutsewi).

12 I angličtina totiž může rámcovat verbálně, zejména pokud způsob a dráha spolu nejsou v jasné příčinném vztahu (Kita et al., 2007, s. 1230). Autoři studie hovoří o „Manner-incidental events“: *he rotated as he fell, he fell rotating*. O analytických konstrukcích s deiktickými

vých událostí v angličtině (Kita et al., 2007) později osvětlily některé aspekty obtížně zkoumatelných procesů probíhajících při produkci řeči.¹³

Talmyho návrh začali lingvisté okamžitě ověřovat zkoumáním dalších jazyků s využitím dalších metodologií. Kromě elicítace jazykových dat (popis obrázků či videí) se zaměřili na zkoumání překladu mezi jazyky patřícími do různých typologických skupin. Slobinovy analýzy překladů románů ze španělštiny do angličtiny (a naopak) například ukázaly, že u POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ překladatelé do španělštiny vynechávají informaci o ZPŮSOBU přibližně v polovině příkladů, zatímco překladatelé do angličtiny ji naopak téměř ve čtvrtině případů přidávají (1996, s. 212). Že to může být někdy problém, pak ukázala analýza 123 prepisů tlumočených policejních výslechů svědků a podezřelých z oblasti San Franciska a San José v Kalifornii (Ibarretxe-Antuñano a Filipović, 2013, s. 270): nedostatek sloves POHYBU kódujících ZPŮSOB ve španělských datech ostře kontrastuje s faktem, že jde o popis velmi dynamických situací loupežných přepadení, krádeží, domácího násilí, zabití atd., kde by se dalo očekávat velké množství sloves vyjadřujících ZPŮSOB, jakým POHYB probíhal. Protože jde o přirozený způsob lexikalizace POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ v angličtině, byla tato informace při tlumočení do angličtiny spontánně přidávána. V příkladu (5) bylo například španělské DRÁHOVÉ sloveso přetlumočeno anglickým slovesem vyjadřujícím rychlý pohyb, což mohlo vzbudit dojem, že opuštění místnosti bylo podezřelé:¹⁴

(5) a. Pero [...]	salió	por la puerta detrás
ale [...]	pohyb_ven:V	zadními dveřmi
b. But he [...]	ran out	via the back door

Analýza dalších jazyků z hlediska Talmyho teorie a využití nových metod (experimentálních a metod korpusové lingvistiky) znamenaly její podrobení tvrdému testu empirických dat a poukázaly na problematická místa této teorie. Podle Beaverse et al. (2010, s. 332) velké množství výjimek volá po novém vysvětlení mezijazykové variability, autoři ale přiznávají, že každý věrohodný výklad by měl zároveň osvětlit, z jakého důvodu je Talmyho dichotomie tak blízko tomu, aby byla pravdivá. Problémy lze dle Ibarretxe-Antuñano a Filipovićové (2013, s. 530–532) rozdělit do dvou

kým slovesem *come* (např. *come running*) a jejich českých syntetických ekvivalentech v paralelním korpusu pak píše Malá (2015).

13 Vliv příslušnosti jazyka k určitému sémantickému typu na konceptualizaci pohybových událostí bez současného jazykového vyjádření ovšem psycholingvistický výzkum doposud nepotvrdil. Přehledné shrnutí tohoto typu výzkumu přináší studie Montero-Mellies et al. (2017), která dále testuje hypotézu o vlivu příslušnosti jazyka k určitému typu na velkém vzorku různých jazyků statistickými metodami s využitím paradigmatu vynucené volby (forced-choice paradigm). Užitá metodologie neprokázala, že by mluvčí jazyka určitého typu kategorizovali pohybové události (ve vztahu ke ZPŮSOBU nebo DRÁZE) způsobem, jaký by bylo možné vzhledem k jejich jazyku očekávat. Výsledky naopak poukazují na velkou variabilitu mezi mluvčími určitého jazyka (2017, s. 52).

14 Jako podezřelé se však mohlo jevit i opuštění místnosti zadními dveřmi.

oblastí: první je fakt, že teorie nedokáže postihnout všechny POHYB kódující jazykové struktury, které byly v různých jazycích světa nalezeny; druhou to, že neumí vysvětlit variabilitu mezi lexikalizačními vzorci ani uvnitř nich. Problematické je už samotné vymezení pojmu satelit, které lingvisté považovali za nedostatečné: Beavers et al. (2010) například shrnují předcházející lingvistický výzkum týkající se (ne)možnosti v angličtině striktně rozlišovat mezi částicí a předložkou (viz. též věty (1) a (2)). Románské jazyky zase nesou dědictví latiny coby S-jazyka, protože u sloves označujících DRÁHU lze diachronně prefix diagnostikovat. Některá z nich si navíc vypůjčila i angličtina, takže v ní najdeme řadu tzv. DRÁHOVÝCH sloves (*enter*), přestože primárně rámcuje satelitně. Výsledkem je, že lingvisté dnes často spíše než o dichotomii hovoří o škále: Slobin (2004, s. 2) o „scale of Manner saliencie“, Ibarretxe-Antuñano (2009) o „scale of Path saliencie“. Také definice DRÁHY a ZPŮSOBU byly kritizovány jako příliš široké na to, aby dokázaly postihnout rozdíly mezi jazyky. Na myšlenku, kterou původně formuloval Aske (1989), totiž že ve španělštině existují jistá omezení v kombinaci tzv. telických frází kódujících DRÁHU („telic Path phrases“) a sloves kódujících POHYB, později navázali Slobin a Hoiting (1994) a Slobin posléze (1997, s. 455) formuloval tzv. „boundary crossing constraint“: v jazycích rámcujících verbálně (V-jazycích) se sloveso POHYBU kódující ZPŮSOB nemůže kombinovat s frázemi vyjadřujícími překročení prostorové hranice: větu z příkladu (4) nelze ve španělštině přeformulovat tak, aby ZPŮSOB byl vyjádřen jinak než na adjunktu.¹⁵ K druhému okruhu problémů pak Ibarretxe-Antuñano a Filipovićová (2015, s. 530–532) výslovně řadí fakt, že některé jazyky sice vykazují jasnou preferenci jednoho systému, ale lze v nich najít i konstrukce typické pro skupinu druhou (aragonština). Další jazyky používají systémy oba; Talmy pak mluví o paralelním systému („Parallel Conflating System“) a jako příklad uvádí řečtinu. Jiné jazyky je obtížné do některé ze skupin zařadit; to se týká zejména jazyků s tzv. sériovými slovesy („Serial verb languages“), jako je thajština (viz. Zlatev a Yangkland, 2004), mandarínská čínština nebo některé západoafrické jazyky. Slobin (2005, s. 9) tyto jazyky posléze označí jako jazyky ekvipolentně rámcující („Equipollently-framed languages“). Rozdíly byly objeveny i mezi jazyky téže typologické skupiny,¹⁶ či dokonce dialekty téhož jazyka.

15 Capelle (2012, s. 176) si ale všímá, že francouzská reflexivní slovesa *s'enfiler*, *s'enfoncer*, *s'infiltre*, *se couler*, *se faufile*, *se glisser*, *se jeter*, *se lancer*, *se plonger*, *se précipiter*, která lze považovat za alternativy ke slovesu *entrer* („enter“, „go in“), vyjadřují kromě DRÁHY také ZPŮSOB pohybu a/nebo jeho intenzitu. Podle autora se tato slovesa mohou kombinovat s předložkovou frází s předložkou *dans* „in(to)“ a evokovat tak překračování hranic (na rozdíl od nereflexivních sloves pohybu; podle Filipovićové může být *courir dans le jardin* defaultně použito pouze pro popis běhu uvnitř zahrady).

16 Například v práci Hijazo-Gascón a Ibarretxe-Antuñano (2013) o románských jazycích.

2. SÉMANTICKÁ TYPOLOGIE ČEŠTINY A PILOTNÍ STUDIE: CO ČESKÁ SLOVESA POHYBU MOHOU VYPOVÍDAT O ANGLIČTINĚ A ŠPANĚLŠTINĚ

Čeština, stejně jako další slovanské jazyky, kóduje DRÁHU mimo slovesný kořen, na satelitu; ten je v těchto jazycích vázaným morfémem (slovesný prefix). Na rozdíl od dat srbochorvatských, ruských a polských však data česká ve výše zmíněných pracích nikdy nefigurovala, a pokud vím, neexistují v tomto teoretickém rámci ani srovnávací studie toho, jak se v kódování pohybu liší jednotlivé slovanské jazyky mezi sebou. Co se češtiny týče, Talmyho typologii zmiňuje ve svých pracích Saicová Římalová (2010, 2016),¹⁷ pracují s ní pak Fibigerová a Guidetti (2012), které zkoumají vliv uvede-ných typologických rozdílů na myšlení, mluvení a gestikulování českých a francouzských mluvčích, tedy mluvčích S- jazyka a V-jazyka. Rozdílů mezi češtinou a francouzštinou si všímá také Nádvořníková ve svých pracích o francouzském gerundi-u (např. 2013) a jeho českých ekvivalentech v paralelním korpusu.¹⁸ Na korpusových da-tech staví i tato pilotní studie. Na rozdíl od Cappelleho (2012), který srovnává užití slo-ves pohybu v překladové angličtině (jazykem originálu je francouzština) s jejich uži-tím v angličtině nepřekladové, výzkum omezím na jazyk překladový: srovnávat budu české překlady z angličtiny s českými překlady ze španělštiny. Výzkum zaměřím dále pouze na případy, kde DRÁHA vyjádřená na satelitu zahrnuje tzv. překročení hra-nice (konkrétně „pohyb dovnitř“), a to kvůli výše zmíněnému omezení kombinování DRÁHU kódujících satelitů se slovesnými kořeny vyjadřujícími POHYB v jazycích rámcujících verbálně (V-jazycích). Toto lze pro češtinu dobře operacionalizovat tak, že budu analyzovat všechna slovesa s lexikálním prefixem *v(e)*-¹⁹ (v této fázi slovesa nekauzativní): dle Šlosara (1995, s. 206) se prefix *v(e)*- „pojí pouze se slovesy majícími sémantický rys pohybu. Modifikuje jejich význam ve smyslu ‚směrování dovnitř‘; cíl směrování bývá specifikován předložkou *do* s genitivem jména, popř. *v* s akuzativem u abstrakt (*vložit do knihy, vejít ve známost*): *vběhnout, vehnat, vejít, vjet, vkročit, vle-pit, vložit, vmíchat, vnést, vpít se, vplout, vřadit, vstoupit, vstříknout, vsunout, vtáhnout, vtlačit, vtrhnout...*“ V souladu s tezí Chestermanna o tzv. T-univerzáliích (2003, s. 218) očekávám, že v překladech ze španělštiny (V-jazyka) budou tato slovesa zastoupena méně než v překladech z angličtiny (S-jazyka); zjišťovat budu signifikanci rozdílu ve frekvenci těchto sloves v obou korpusech.²⁰ Na případy, které nejsou v souladu s hy-potézou, se poté podívám podrobněji.

17 Saicová Římalová (2016, s. 252) však s odkazem na Bybee (1985, s. 14) hovoří o Talmyho výše zmíněné typologii tříčlenné (viz poznámka pod čarou 11), která vychází z formy, tj. všímá si, který významový komponent je kódován na slovesném kořeni, nikoliv o zde analyzované typologii dvoučlenné (dělí jazyky podle toho, který element kóduje DRÁHU).

18 Mertins (2013) dále sleduje vliv češtiny jako L1 na konstruování pohybových událostí v L2 rámcujících podobně jako čeština satelitně — angličtině a němčině.

19 Talmy by zde mluvil o satelitu, srov. také předložkový protějšek s prostorovým významem.

20 Pro určení signifikance rozdílu bylo využito nástroje *SIGIL: Corpus Frequency Test Wizard*, dostupného na stránkách <http://sigil.collocations.de/wizard.html>.

2.1. DATA A METODA

Na základě paralelního multilingválního korpusu InterCorp v9 (Čermák & Rosen, 2012) s využitím rozhraní KonText byly vytvořeny srovnatelné korpusy českých překladů beletristických textů vydaných po roce 1960, které se liší pouze jazykem originálu: u prvního je jím angličtina (11 016 287 tokenů), u druhého španělština (11 029 234 tokenů). Korpus překladů z angličtiny byl zarovnán s anglickými originály, korpus překladů ze španělštiny s originály španělskými, aby bylo možno vždy dohledat korespondenci v originálním textu. Příkaz k hledání byl zadán široce,²¹ aby zajistil co největší výtěžnost (recall). To ovšem znamenalo nízkou přesnost a nutnost manuálního vyloučení případů, kde *v(e)*- není prefixem, ale součástí kořene slova, což v některých případech nebylo jednoduché; diachronní pohled totiž nemusí být ve shodě s pohledem synchronním. Příkladem jsou slovesa *vniknout* a *vnikat*: zatímco diachronně prefix obsahují, slova základová již dnes neexistují. Protože však snad lze²² najít slovesa se stejným základem (*uniknout*, *proniknout*), jsou do analýzy zařazena. Poté následovalo rozhodování ohledně toho, která ze sloves s předponou *v(e)*- budu považovat za slovesa označující POHYB, což byl opět úkol nelehký: výše zmíněná Šlosarova definice (na rozdíl od Talmyho přístupu velmi široká)²³ naznačuje, že za slovesa označující POHYB lze považovat všechna z nich. Nejprve je potřeba zdůraznit, že v této pilotní fázi nejsou předmětem analýzy slovesa kauzativní, proto byla pro tuto studii vyloučena slovesa typu *vložit*, *vtáhnout*, *vkládat*, *vhodit*, *vnést* atd. a tranzitivní užití sloves jinak do studie zařazených: *vpálit kulku do zad*, *vrazit ruce do kapes* atd. Data do studie zařazená pak představují směsici různých typů. Zprvce jsou tu slovesa odvozená od sloves POHYBU satelitní předponou *v(e)*-; to jsou jednak slovesa typu *vběhnout*, *vbíhat*, *vjet*, *vjíždět*, *vejít*, *vcházet*, *vletět*, *vpochodovat* a další, kdy byl prefix přidán k nereflexivnímu slovesnému kořeni, ale i reflexivní slovesa *vloudat se*, *vbelhat se*, *vpotácet se*, *vřítit se*, *vedrat se* a jiná, kde už základem bylo reflexivní sloveso. Pak jsou tu slovesa typu *vlomit se*, *vlámat se*, *vloupat se*, *vkrást se*, *vloudit se*, kde kromě prefixace došlo zároveň k přidání reflexivního *se* a změně argumentové struktury;²⁴ vznikla tak slovesa ze slovesných kořenů, které POHYB primárně (alespoň v Talmyho pojetí) neoznačují, nebo dokonce slovesa odvozená od kořenů substantivních (*vklínit se*, *vmezeřit se*, *včlenit se*).²⁵ Jindy přidání prefixu ke slovesnému kořeni, který POHYB (opět

21 CQL dotaz [lemma="[Vv][^y].*" & tag="V.*"] vyhledá všechna slovesná lemmata začínající na *v-* (s výjimkou *vy-*).

22 Machek (1957, s. 326) se brání pouze ztotožnění slovesa *nikati*¹ („takto ve filosofii jako neutrální označení bytostného dění, na jehož jednom okraji je vznikání, na opačném zanikání“) a *-nikati*², které najdeme ve slovese *vnikat*.

23 Šlosarův pohled se zdá být ve shodě s Vendlerovým konstatováním, že „in all overt actions [Often called ‚basic‘ actions in the literature] (I am not discussing ‚mental‘ acts in this paper) there are bodily movements involved, which are directly executed by the agent“ (Vendler, 1984, s. 299).

24 Celkově lze říci, že slovesa reflexivní mají v datech vysoké zastoupení (53 procent).

25 Nabízí se otázka, zda tato slovesa nelze považovat za slovesa kódující POZADÍ — Talmy pro angličtinu uvádí slovesa *emplane* a *deplane* (Pokorný pro češtinu *nalodit se*), přičemž dodá-

v Talmyho pojetí) původně buď nekódoval (*vtrhnout*),²⁶ nebo kódoval POHYB vertikální (*vpadnout*), znamenalo kromě významové změny změnu argumentové struktury, ale nikoliv reflexivizaci. Problémem pro analýzu je pak zejména to, že v řadě případů jde o lexémy polysémní a je potřeba rozhodnout, které z významů do analýzy budou zahrnuty. Kromě případů významových posunů v rámci jedné domény, jaké můžeme pozorovat u sloves *vlézt* a *vletět*,²⁷ byly vzhledem k úzkému zaměření výzkumu (na pohybové události kódující „pohyb dovnitř“) zahrnuty i případy další; v souladu se Šlosarem (ale na rozdíl od Talmyho) bylo učiněno rozhodnutí neomezovat analýzu pouze na fyzický pohyb (*factive motion* (Talmy, 2000a, s. 103)) a pohyb fiktivní,²⁸ tedy případy, kdy POZADÍM i FIGUROU je konkrétní entita, ale zahrnout i případy metaforické, tedy ty, kde dochází k mapování zdrojové (fyzické) domény na cílovou doménu abstraktní, například na doménu komunikace (*vskočit/vpadnout někomu do řeči, vmísit se do hovoru*).

V této pilotní studii tak není rozlišováno, zda je FIGUROU entita abstraktní (*do hry se vloudilo napětí, [nikdo nemůže vědět,] co mu vlezlo do hlavy, do výrazu se mu vkradla nostalgia*) či konkrétní, v tomto druhém případě zda je jí člověk či jiná konkrétní entita (v případě slovesa onomatopoického původu *vrhnout* jsou například FIGUROU výhradně slzy, u slovesa *vtéci* kapalina atd.). I případy, kdy lidská bytost (či její aspekty) je konceptualizována jako ohraničená entita²⁹ (*vcítit se, vžít se, vmyslet se, vlichotit se, vetřít se, vloudit se*), byly do analýzy zahrnuty.

vá, že v žádném jazyce není splynutí (Conflation) POHYBU a POZADÍ ve významu slovesa hlavním lexikalizačním vzorcem (2000b, s. 60).

26 Připomeňme, že Šlosar ve významu slovesa *trhnout* sémantický rys pohybu vidí.

27 Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) uvádí doslovný význam *lézt*₁ — *pohybovat se plazivě n. šplhavě s celým tělem přiblíženým k podkladu, po němž se pohyb děje, o člověku za pomoci nohou i rukou*, významy označující pohyb namáhavý a obtížný až po hodnotící *lézt*₄ (*přicházet nevhod, nevtán; cpát se, dolézat*). U slovesa *letět* zmiňme posun od doslovných významů označujících pohyb vzduchem k významům označujícím rychlý pohyb: *letět*₄ — *velmi rychle se pohybovat, rychle jet, běžet, utíkat, pádit* a *letět*₅ — (*o sdělení*) *velmi rychle se šířit*.

28 Fiktivním pohybem Talmy rozumí situace, kdy doslovný význam věty připisuje pohyb referentu, který se ve skutečnosti nepohybuje. Jde o příklady typu *This fence goes from the plateau to the valley* (2000, s. 111), ale i řadu dalších, kde věta prezentuje konkrétní (nikoliv abstraktní) statický referent jako pohybující se. Z pohledu teorie metafory je podle Talmyho možné interpretovat fiktivní pohyb v jazyce jako mapování pohybu coby zdrojové domény na stacionárnost coby doménu cílovou; takové mapování je podle Talmyho možné chápat jako jistou formu kognitivního dynamismu. Dle Talmyho lingvistické výrazy ke kognitivnímu dynamismu inklinují (2000a, s. 171). Není však jisté, do jaké míry jsou jeho závěry ovlivněny faktem, že předmětem studia je tu angličtina: v handoutu k přednášce *More on Fictivity* přednesené na ENS v Paříži (2017) například uvádí obtížně přeložitelnou větu, kterou můžeme říci o někom, kdo hodně cestuje: *He lives out of a suitcase*; FIGUROU je tu podle Talmyho oblečení a věci, které z kufru vytahuje a zase je do něj dáváme zpět.

29 Někteří lingvisté hovoří o „Container metaphor“, do češtiny převáděné jako „metafora nádob“ (Lakoff a Johnson, 2002; Lakoff, 2006).

2.2 ANALÝZA

Ač jsou oba subkorpusy překladového jazyka subkorpusy češtiny, u analyzovaných sloves lze pozorovat rozdíly: korpus překladů z angličtiny vykazuje vyšší počet lemmat s prefixem *v(e)*-³⁰ (128) než korpus překladů ze španělštiny (88), tento rozdíl je statisticky signifikantní ($\chi^2 = 4,7$, $df = 1$, $p < .05$).³¹ Na druhou stranu však počet těchto lemmat není zanedbatelný ani v překladech ze španělštiny, kromě toho se navíc ukazuje, že celkový počet tokenů těchto sloves je v obou korpusech téměř totožný: 5 998 v překladech z angličtiny a 5 996 v překladech ze španělštiny. Vysvětlení přináší detailní analýza zastoupení jednotlivých lemmat v obou korpusech: zatímco řada sloves se skutečně vyskytuje ve větším počtu v překladech z angličtiny než v překladech ze španělštiny, frekvence řady dalších sloves nevykazují statisticky signifikantní rozdíly (to se týká i nejfrekventovanějšího lemmatu v obou subkorpusech, slovesa *vejít*),³² nebo jsou slovesa dokonce častější v překladech ze španělštiny, některá i signifikantně. Následující kapitola o těchto případech pojednává detailněji.

2.2.1 SROVNÁNÍ SUBKORPUSŮ NA ÚROVNI ANALYZOVANÝCH LEMMAT

Lemmat se signifikantně vyšší frekvencí v jednom subkorpusu než v subkorpusu druhém je více v překladech z angličtiny (19 lemmat) než v překladech ze španělštiny (8 lemmat). Lemmata signifikantně častější v překladech z angličtiny vždy označují ZPŮSOB, jakým POHYB probíhal. Z tohoto pohledu je lze rozdělit do několika sémantických skupin:³³

	lemma	Cz (En)	Cz (Es)	χ^2	p
pohyb za využití dopravního prostředku	<i>vletět</i> [1]	81	18	38,9	<0,001
	<i>vjet</i>	177	121	10,22	<0,01
	<i>vjíždět</i>	56	29	7,98	<0,01
	<i>vlé/ítnout</i>	33	18	3,86	<0,05
rychlý pohyb	<i>vběhnout</i>	114	36	39,62	<0,001
	<i>vřítit se</i>	46	13	17,39	<0,001
	<i>vrazit</i>	100	28	39,47	<0,001

³⁰ Kvantifikace dle lemmat byla zvolena nejen proto, že jde o korpusovou sondu, ale i proto, abych se vyhnula rozhodování, zda (či případně které) jsou vidové dvojice realizací téhož lexému. Oproti korpusu byly sjednoceny pouze varianty *vlézt* a *vlízt*, *vlétnout* a *vlítnout*.

³¹ Celkový počet slovesných lemmat v korpusu překladů z angličtiny je 12 598, v korpusu překladů ze španělštiny 11 775.

³² Sloveso *vejít* jako nejfrekventovanější sloveso v obou subkorpusech (1 555/1 664) nevykazuje statisticky signifikantní rozdíl mezi subkorpusemi ani po odečtení procentuálního zastoupení reflexivního užití (*vejít se někam*): z náhodného vzorku 300 případů jich bylo v každém subkorpusu 47.

³³ Kategorie „pohyb za využití dopravního prostředku“ dle Levinové (1993, s. 267), ostatní kategorie dle Slobina (2005, s. 11).

	lemma	Cz (En)	Cz (Es)	χ^2	p
způsob: pomalý a/nebo opatrný pohyb	<i>vplížit se</i>	62	18	23,16	<0,001
	<i>vlé/ízt</i>	326	250	9,85	<0,01
	<i>vsoukat se</i>	16	1	11,55	<0,01
	<i>vmáchnout se</i>	32	13	7,22	<0,05
	<i>vkrást se</i>	40	13	12,79	<0,001
	<i>vkrádat se</i>	44	26	4,15	<0,05
	<i>vloupat se</i>	61	10	35,27	<0,001
způsob: pohyb s obtížemi („impaired motion“)	<i>vpotácet se</i>	16	1	11,55	<0,001
způsob: kontinuální pohyb („continuous motion“)	<i>vpochodovat</i>	15	3	6,74	<0,01
	<i>vkračet</i>	9	0	7,12	<0,05
způsob: ostatní[2]	<i>vklouznout</i>	284	115	70,94	p<0,001
	<i>vskočit</i>	22	2	15,06	p<0,001

TABULKA 1: Lemmata se signifikantně vyšší frekvencí v korpusu překladů z angličtiny Cz (En) než v korpusu překladů ze španělštiny Cz (Es).

[1] U sloves *vletět* a *vlétnout/vlínout* tu jde o všechny jejich významy.

[2] Sloveso *vklouznout* je obtížné zařaditelné, jelikož může označovat také pohyb rychlý, nepozorovaný či bezproblémový. Zařazení slovesa *vskočit* je sporné, neboť 17 výskytů z celkových 22 se objevuje v překladu románů Terryho Pratchetta (vždy ve frázi *vskočit do řeči*), takže může jít o idiolekt překladatele.

Frekvence řady dalších lemmat jsou nízké, takže individuálně nevycházejí signifikantně častější než v překladech ze španělštiny. Přispívají však k rozdílu mezi celkovým počtem lemmat v jednotlivých subkorpusech; v překladech ze španělštiny je totiž nenajdeme: *vsourat se* (5/0),³⁴ *vbelhat se* (5/0), *vlámat se* (4/0), *vlomit se* (2/0), *vbourat se* (3/0), *vloudat se* (3/0), *vhopkat* (3/0), *vhopsat* (1/0), *vkulálet se* (2/0), *vploužit se* (2/0), *vkulhat* (2/0), *vcupítat* (2/0), *vbatolit se* (2/0), *vkolébat se* (1/0), *vklopýtnout* (1/0), *vklátit se* (1/0), *vmaširovat* (1/0), *vcouvat* (1/0). Jiné najdeme v překladech z angličtiny (nesignifikantně) ve vyšším počtu než v překladech ze španělštiny: *vklopýtát* (5/1), *vtančit* (5/1), *vpálit* (5/1).

Na druhou stranu, analýza přinesla překvapivé zjištění: frekvence sloves *vplout* (47/57) a *vplouvat* (10/15) je vyšší (nesignifikantně) v korpusu překladů ze španělštiny než v korpusu překladů z angličtiny; překvapivé je toto zjištění proto, že právě španělské sloveso *flotar* (*plout*) Talmy uvádí jako nekombinovatelné s předložkovou frází signalizující překročení hranic (příklad (4) výše). Vysvětlení přináší detailní analýza korespondencí sloves *vplout* a *vplouvat* ve španělském originálu; ta poukazuje na dominanci čistě DRÁHOVÉHO slovesa *entrar* (u *vplout* 62 %, u *vplouvat* 67 %). ZPŮSOB vyplývá ze subjektivních kolokátů slovesa *entrar*, kterými jsou v naprosté většině substantiva pro lodě a lidi na nich;³⁵ v českém překladu tudíž dochází k explicitaci.

³⁴ První číslo uvádí frekvenci v Cz (En), druhé v Cz (Es).

³⁵ Někdy se mluví o kontextové modulaci (Cruse, 2011, s. 113). Tu najdeme i v původních španělských větách se slovesy, která bývají do češtiny přeložena slovesem *vlézt*; to je pak v pře-

OPEN
ACCESS

Explicitní vyjádření ZPŮSOBU pomocí adjunktů najdeme ve španělském originálu pouze ve třech případech, například ve větě (6):³⁶

(6) Flotando	entro	en una caverna submarina
Plavaje	POHYB_DOVNITŘ:V.1.SG	do jeskyně podmořské
	Vplouvám	do podmořské jeskyně

(Allende, 1998)

Vyšší frekvenci (nesignifikantně) v překladech ze španělštiny než v překladech z angličtiny má i nejfrekventovanější lemma *vejít* (1 555/1 664). Jako vysvětlení se nabízí fakt, že sloveso *jít* má řadu významových extenzí, které doslovný pěší pohyb nevyjadřují. Prefigované sloveso *jich* však tolik nemá,³⁷ a pokud označuje pohyb, nabízí se otázka, do jaké míry lze od komponentu „pěší pohyb“ odhlédnout. Má data naznačují, že nikoliv: již zmíněné náhodné vzorky 300 výskytů slovesa *vejít* v každém subkorpusu neobsahují žádný příklad, ve kterém by v případech, kdy FIGUROU je konkrétní substantivum, sloveso *vejít* kódovalo jiný než pěší pohyb; distribuce jednotlivých významů si navíc v jednotlivých subkorpusech odpovídá.

Primárně pěší pohyb vyjadřují i čtyři z osmi lemmat, která jsou v překladech ze španělštiny zastoupena signifikantně častěji než v korpusu překladů z angličtiny. Jedná se o slovesa s velmi vysokou frekvencí: *vstoupit*, které je po slovese *vejít* v obou subkorpusech druhým nejfrekventovanějším, a slovesa *vcházet*, *vkročit* a *vstupovat* (v překladech ze španělštiny hned další v pořadí). I když specifikace POHYBU jako pohybu pěšího je velmi obecná (Slobin (2006, s. 15) řadí slovesa *run* a *walk* mezi *low manner verbs*),³⁸ o ZPŮSOBU se při fyzickém pohybu jedná, na rozdíl od korespondencí ve španělském originálu, kde dominuje čistě DRÁHOVÉ sloveso *entrar*. Tím, že čeština se k protikladu pěší pohyb versus pohyb pomocí prostředku v těchto případech

kladu ze španělštiny mnohem častější, než by se dalo čekat (250 výskytů oproti 314 výskytům v překladech z angličtiny): ve španělském originálu dominuje DRÁHOVÉ sloveso *meterse*.

36 Všechny příklady byly nalezeny u Isabel Allende. Následující příklad navíc ani pohyb po vodní ploše neoznačuje:

i. *Rafael la vio entrar flotando como una náyade en el aire quieto de la tarde*

ii. *Rafael sledoval, jak v tom poklidném odpoledni vplouvá do místnosti jako nymfa*

37 SSJČ uvádí jako extenze významu *vejít*₁ výrazy „v. do dějin, do literatury“ a pod významem *vejít*₂ — *zahájit, začít, uskutečnit (něj. stav, vztahy, činnost ap.)*; *začít být nějakým, stát se nějakým*. V korpusu Cz (Es) se dále objevuje příklad *nechám vejít do svých plic osvěžující a pronikavý vzduch* (příklad kopíruje španělský originál *dejo que el aire entre, refrescante y brutal, en mis pulmones*).

38 Zatímco Boas (2006, s. 143) řadí *walk* mezi slovesa s nízkou mírou deskriptivity, Kudrnáčová (2016, s. 32) ho s odkazem na definici deskriptivity ve Snell-Hornby (1983) řadí mezi slovesa s nulovou mírou deskriptivity. Argumentuje tím, že ve významu tohoto slovesa není žádný modifikant: fakt, že jde o pohyb pěší, běžnou rychlostí a se vzpřímeným postavením, je přítomen v samém nukleu slovesného významu, který toto sloveso sdílí s dalšími, deskriptivními slovesy pohybu.

vyjádřit musí, se liší nejen od verbálně rámcující španělštiny, ale i od satelitně rámcující angličtiny, kde řada sloves pohybu ZPŮSOB nekóduje vůbec (*go, enter, leave, come*). Dokonce se nabízí otázka, zda čeština (i na rozdíl od ruštiny)³⁹ nějaké čistě DRÁHOVÉ sloveso vůbec má.

	lemma	Cz (En)	Cz (Es)	χ^2	p
způsob: pěší pohyb	<i>vstoupit</i>	1 249	1 387	6,96	<0,01
	<i>vstupovat</i>	192	267	11,84	<0,001
	<i>vcházet</i>	168	326	49,7	<0,001
	<i>vkročit</i>	165	289	33,18	<0,001
způsob: rychlý pohyb	<i>vtrhnout</i>	168	234	10,43	<0,01
ostatní	<i>vnikat</i>	22	113	42,65	<0,001
	<i>vniknout</i>	121	211	23,75	<0,001
	<i>vmísit se</i>	103	150	8,3	<0,01

TABULKA 2: Lemmata se signifikantně vyšší frekvencí v korpusu Cz (Es) než v korpusu Cz (En).

Kandidáty na zařazení mezi DRÁHOVÁ slovesa jsou ve zkoumaných datech slovesa *vniknout* a *vnikat*, také signifikantně častější v překladech ze španělštiny než v překladech z angličtiny. Ač slovníky synchronní češtiny v definici těchto sloves žádný ZPŮSOB neuvádějí,⁴⁰ označení přinejmenším slovesa *vniknout* jako čistě DRÁHOVÉHO dle mého názoru brání fakt, že sloveso vykazuje rysy negativní sémantické prozodie: subjektem jsou často lupiči, pachatelé, sovětské jednotky a voda. Důvodem je nejspíše fakt, že ohraničení je v tomto případě chápáno jako překážka s ochrannou rolí, tudíž její překonání je vnímáno negativně. Sloveso *vtrhnout*, které je také signifikantně častější v překladech ze španělštiny, pak už ZPŮSOB, jakým POHYB dovnitř probíhal, kóduje i podle slovníků: SSJČ uvádí významy „*násilně, zprav. s nepřátelským úmyslem vniknout; vpadnout*“ a „*prudce vstoupit; vpadnout*“, *vniknout*.⁴¹ Zde se nabízí otázka, proč se sloveso kódující ZPŮSOB objevuje tak často v překladech z jazyka, který na slovesném kořeni ZPŮSOB nenese. Ač by se mohlo zdát, že důvodem jsou rozdíly v textech zařazených do obou subkorpusů, je obtížné prokázat, že by tomu tak skutečně bylo. Detailní analýza korespondencí českého slovesa ve zdrojových španělských textech (podobně jako rozbor korespondencí sloves *vplout* a *vplouvat*) ukazuje, že sloveso *vtrhnout* standardně překládá španělská slovesa, která v sobě nesou

39 Pavlenko (2010, s. 51) říká, že jen málo ruských sloves označujících pohyb nekóduje způsob, jakým probíhal.

40 SSJČ uvádí: „1. *dostat se dovnitř; proniknout*₁ (*do čeho*): zloději vnikli do domu; v. do pásma obrany; náboj vnikl hluboko do prsou; v. do nitra země; 2. (o něj. jevu, hnutí, citu) *uplatnit se, počít někde působit; proniknout*₂; nové metody vnikly do všech oborů práce [...]; do jeho mysli vniklo vědomí povinnosti; 3. *dobře poznat, postihnout; pochopit*₁ (*co*), *porozumět*₁ (*čemu*).“

41 Všimněme si zde odkazu na *vniknout*₁.

latinské dědictví: více než 80 % všech výskytů pokrývají v korespondenci tři slovesa, která diachronně obsahují DRÁHU kódující prefix. Kromě již zmíněného slovesa *entrar* (30 % příkladů), často modifikovaného příslovečným určením označujícím ZPŮSOB (např. *a toda prisa, con furia, como un trueno*), je tu v 38 % případů sloveso *irrupir* („vstoupit náhle či násilně“) a ve 13 % *invadir*. Obě posledně zmíněná slovesa tak kódují nejen DRÁHU, ale i ZPŮSOB, jakým POHYB probíhal.⁴²

Posledním slovesem, které má signifikantně vyšší frekvenci v korpusu Cz (Es) než v korpusu Cz (En), je sloveso *vmísit se*. Je jediným slovesem mimo tradičně uváděné sémantické skupiny sloves pohybu, které statisticky signifikantní rozdíl mezi subkorpusech vykazuje. Sloveso se v obou subkorpusech nejčastěji objevuje v doméně komunikace,⁴³ například ve frázích typu *vmísit se do hovoru, do řeči, do dialogu* a dalších, nebo dokonce (na rozdíl od slovesa (*v*)skočit) jako prosté *verbum dicendi*. Rozdíl najdeme až v případech mimo tuto doménu: v překladech z angličtiny se nejčastěji objevují slovesa, která Levin (1993, s. 159) řadí mezi „slovesa kombinování a připojování“⁴⁴ (po třech výskytech slovesa *mingle* a *join*, po dvou sloveso *blend*), jsou tu ale i slovesa označující ZPŮSOB — *plunge into, melt into, rush in, slip between*. V překladech ze španělštiny naopak dominuje slovníkový ekvivalent *mezclarse* (21 výskytů), následovaný DRÁHOVÝM slovesem *meterse* a dalšími slovesy, která ZPŮSOB toho, jak k připojení došlo, nijak nespecifikují (*confundirse, introducirse, entrar*).

3. DISKUSE A ZÁVĚRY

Srovnání frekvence sloves POHYBU prefigovaných satelitem *v-* (pohyb dovnitř) v překladové češtině potvrzuje, že překlady z angličtiny mají bohatší repertoár těchto sloves: obsahují větší počet různých lemmat kódujících v prefixu překročení hranice (DRÁHA) a v kořeni ZPŮSOB, větší počet těchto sloves je v nich signifikantně častější než v subkorpusu překladů ze španělštiny a tato slovesa lze rozdělit do více sémantických skupin. Je tomu tak navzdory faktu, že při překladu ze španělštiny (V-jazyka) do češtiny (S-jazyka) dochází často k explicitaci, tj. ZPŮSOB, jakým POHYB probíhal, je v českých překladech ze španělštiny (na rozdíl od zdrojového textu) explicitně vyjádřen.

Ukazuje se však také, že počet tokenů sloves s předponou kódující překročení hranic je v korpusu překladů ze španělštiny srovnatelný s počtem tokenů v překladech z angličtiny. Důvodem je několik vysoce frekventovaných sloves s okleštěnou mírou způsobovosti pohybu, nejčastěji sloves, která kódují pěší pohyb. Čtyři z nich jsou dokonce signifikantně častější v překladech ze španělštiny než v překladech z anglič-

⁴² Analýza *ir-* jako součásti kořene slovesa *irrupir* (či podobně *v-* ve slovesech *vniknout* a *vnikat*) jde proti tvrzení (např. Beavers et al., 2010, s. 334), že sloveso (rozumí se slovesný kořen) může lexikalizovat buď ZPŮSOB, nebo jeho DRÁHU, ale ne obojí. To se však nezdá být zásadní překážkou; jak již bylo uvedeno (poznámka pod čarou 16), podle Capelleho (2012, s. 176) francouzská reflexivní slovesa *s'enfiler, s'enfoncer, s'infiltrer* kódují kromě DRÁHY také ZPŮSOB pohybu a/nebo jeho intenzitu.

⁴³ V překladech ze španělštiny v 66 % případů, v překladech z angličtiny v 69 % případů.

⁴⁴ „Verbs of Combining and Attaching“.

tiny. Lze spekulovat, že jsou to právě tato slovesa, která kompenzují nepřítomnost či nízkou frekvenci sloves, která pěší pohyb dále specifikují. Zda jsou tato slovesa v překladech ze španělštiny více zastoupena i ve srovnání s nepřekladovou češtinou, ukáže až srovnání s původními českými texty. Srovnání nepřekladové češtiny s překlady z jazyka řazeného do stejné typologické skupiny (angličtiny) by též mohlo poukázat na odlišnosti v rámci jednoho typu.

Na rozdíl od Cappelleho (2012), který využil své zjištění, že anglické překlady z francouzštiny obsahují méně různých sloves pohybu než angličtina nepřekladová, na podporu modifikované verze tzv. Unique Item Hypothesis, předkládaná analýza sloves označujících překročení hranice v korpusech překladové češtiny potvrzuje, že analýza překladového jazyka je další možnou cestou, jak poukázat na typologické odlišnosti mezi zdrojovými jazyky. V budoucnu bude též zajímavé zjistit, jak výsledky identifikované v jazyce překladovém korelují s výsledky analýz jiných typů nepůvodního jazyka, například tzv. mezijazyka nerodilých mluvčích češtiny.

LITERATURA:

- Allende, I. (1998): *Paula*. Praha: Slovart.
- Altenberg, B., & Granger, S. (2002): Recent trends in cross-linguistic lexical studies. In: B. Altenberg & S. Granger (eds.), *Lexis in Contrast: Corpus-based Approaches* (s. 3–48). Amsterdam: John Benjamins.
- Aske, J. (1989). Path Predicates in English and Spanish: A Closer Look. In K. Hall, M. Maechem, & R. Shapiro (Eds.), *Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (s. 1 — 14). Berkeley, CA: University of California.
- Beavers, J., Levin, B., & Tham S. W. (2010). The typology of motion expressions revisited. *Journal of Linguistics*, 46, 331–377.
- Boas, H. (2006). A frame-semantic approach to identifying syntactically relevant elements of meaning. In P. C. Steiner, H. C. Boas & S. J. Schierholz (Eds.), *Contrastive Studies and Valency: Studies in Honor of Hans Ulrich Boas* (s. 119–149). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Cappelle, B. (2012). English is less rich in manner-of-motion verbs when translated from French. *Across Languages and Cultures*, 13(2), 173–195.
- Cruse, A. (2011). *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Čermák, F., & Rosen, A. (2012). The case of InterCorp, a multilingual parallel corpus. *International Journal of Corpus Linguistics*, 17(3), 411–427.
- Český národní korpus — InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, dostupný z: <<http://www.korpus.cz>>.
- Chesterman, A. (2003). Contrastive Textlinguistics and Translation Universals. In D. Willems, B. Defrancq, T. Colleman & D. Noël (Eds.), *Contrastive Analysis in Language. Identifying Linguistic Units of Comparison* (s. 213–229). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Fibigerova K., & Guidetti, L. (2012). Verbal and gestural expression of motion in French and Czech. In L. Filipović & K. M. Jaszczolt (Eds.), *Space and Time across Languages, Disciplines and Cultures* (s. 251–268). Amsterdam: John Benjamins.
- Filipović, L. (2007). *Talking about Motion. A crosslinguistic Investigation of Lexicalization Patterns*. Amsterdam: John Benjamins.
- Filipović, L., & Ibarretxe-Antuñano, I. (2015). Motion. In E. Dabrowska, & D. Divjak (Eds.), *Handbook of Cognitive Linguistics* (s. 526–545). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hijazo-Gascón, A., & Ibarretxe-Antuñano, I. (2013). Same family, different paths.

- Intratypological differences in three Romance languages. In J. Goschler & A. Stefanowitsch (Eds.), *Variation and Change in the Encoding of Motion Events* (s. 39–54). Amsterdam: John Benjamins.
- Ibarretxe-Antuñano, I. (2009). Path salience in motion events. In J. Guo, E. Lieven, N. Budwig, S. Ervin-Tripp, K. Nakamura & Ş. Özçalışkan (Eds.), *Crosslinguistic Approaches to the Psychology of Language: Research in the Tradition of Dan Isaac Slobin* (s. 403–414). New York, NY: Psychology Press.
- Ibarretxe-Antuñano, I., & Filipović, L. (2013). Lexicalization patterns and translation. In: A. Rojo & I. Ibarretxe-Antuñano (Eds.), *Cognitive Linguistics and Translation: Advances in Some Theoretical Models and Applications* (s. 253–283). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Janda, L. (2004). Kognitivní lingvistika. In L. Saicová Římalová (Ed.), *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky 1* (s. 9–58). Praha: Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- Kita, S., Özyürek, A., Allen, S., Brown, A., Furman, R., & Ishizuka, T. (2007). Relations between syntactic encoding and co-speech gestures: Implications for a model of speech and gesture production. *Language and Cognitive Processes*, 22(8), 1212–1236.
- Kudrnáčová, N. (2016). On correlations between range in verb descriptivity and syntactic applicability. *Brno Studies in English*, 42(1), 23–47.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2002). *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Lakoff, G. (2006). *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. Praha: Triáda.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: Volume I: Theoretical prerequisites*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Machek, V. (2010). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Malá, M. (2015). Translation counterparts as indicators of the boundaries of units of meaning: A contrastive view of the position of “come V-ing” among the patterns of the verb come. In S. Oksefjell Ebeling & H. Hasselgård (Eds.), *Cross-Linguistic Perspectives on Verb Constructions* (s. 169–191). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Mertins (Schmidtová), B. (2013). Traces of L1 patterns in the event construal of Czech advanced speakers of L2 English and L2 German. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 51, 87–116
- Montero-Melis, G., Eisenbeiss, S., Narasimhan, B., Ibarretxe-Antuñano, I., Kita, S., Kopecka, A., Lüpke, F., Nikitina, T., Tragel, I., Jaeger, T. F., & Bohnemeyer, J. (2017). Satellite- vs. verb-framing underpredicts nonverbal motion categorization: insights from a large language sample and simulations. *Cognitive Semantics*, 3(1), 36–61.
- Nádvorníková, O. (2013). Francouzský gérondif a český přechodník: kontrastivní analýza a jazykové korpusy. *Jazykovědné aktuality*, 50(3–4), 80–95.
- Özyürek, A., Kita, S., Allen, S., Furman, R., & Brown, A. (2005). How does linguistic framing of events influence co-speech gestures?: Insights from crosslinguistic variations and similarities. *Gesture*, 5(1–2), 219–240.
- Pavlenko, A. (2010). Verbs of motion in L1 Russian of Russian-English bilinguals. *Bilingualism: Language and Cognition*, 13(1), 49–62.
- Pokorný, J. (2009). *Lingvistická antropologie — jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada.
- Saicová Římalová, L. (2010). *Vybraná slovesa pohybu v češtině. Studie z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum.
- Saicová Římalová, L. (2016). Valence českých sloves pohybu pohledem kognitivní lingvistiky. In K. Skwarska & E. Kaczmarek (Eds.), *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích* (s. 247–256). Praha: Slovanský ústav AV ČR, v.v.i.
- Slobin, D. I., & Hoiting, N. (1994). Reference to movement in spoken and signed languages: Typological considerations. In S. Gahl (Ed.) *Proceedings of the Twentieth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General*

- Session Dedicated to the Contributions of Charles J. Fillmore* (s. 487–505). Berkeley, CA: University of California.
- Slobin, D. I. (1996a). From “Thought and Language” to “Thinking for Speaking”. In J. Gumperz & S. Levinson (Eds.), *Rethinking Linguistic Relativity* (s. 70–96). Cambridge: Cambridge University Press.
- Slobin, D. I. (1996b). Two ways to travel: verbs of motion in English and Spanish. In M. Shibatani & S. Thompson (Eds.), *Grammatical Constructions* (s. 195–219). Oxford: Oxford University Press.
- Slobin, D. I. (1997). Mind, code and text. In J. L. Bybee, J. Haiman, & S. A. Thompson (Eds.), *Essays on Language Function and Language Type* (s. 437–467). Amsterdam: John Benjamins.
- Slobin, D. I. (2004). The many ways to search for a frog: Linguistic typology and the expression of motion events. In S. Strömquist, & L. Verhoeven (Eds.), *Relating Events in Narrative: Typological and Contextual Perspectives* (s. 219–257). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Slobin, D. I. (2005). Relating Narrative Events in Translation. In D. Ravid, & H. B. Shyldkrot (Eds.), *Perspectives on Language and Language Development: Essays in Honor of Ruth A. Berman* (s. 115–129). Dordrecht: Kluwer.
- Slobin, D. I. (2006). What makes manner of motion salient? Explorations in linguistic typology, discourse, and cognition. In M. Hickmann & S. Robert (Eds.), *Space in Languages: Linguistic Systems and Cognitive Categories* (s. 59–81). Amsterdam: John Benjamins.
- Slovník spisovného jazyka českého [SSJČ] (2011). Dostupné z: <<http://ssjc.ujc.cas.cz/>>.
- Snell-Hornby, M. (1983). *Verb-descriptivity in German and English: A Contrastive Study in Semantic Fields*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Šlosar, D. (1995). Slovo tvorba. In Z. Rousínová, M. Nekula, M. Grepl & P. Karlík (Eds.), *Příruční mluvnice češtiny* (s. 109–226). Nakladatelství Lidové noviny.
- Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. In T. Shopen (Ed.), *Language Typology and Syntactic Description 3: Grammatical Categories and the Lexicon* (s. 57–149). Cambridge: Cambridge University Press.
- Talmy, L. (2000a). Fictive motion in Language and “Ception”. Figure and Ground in Language. In L. Talmy, *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems* (s. 99–175). Cambridge, MA: MIT Press.
- Talmy, L. (2000b). Lexicalization patterns. In L. Talmy, *Toward a Cognitive Semantics. Volume II: Typology and Process in Concept Structuring* (s. 21–146). Cambridge, MA: MIT Press.
- Talmy, L. (2017). Past, present, and future of motion research. In I. Ibarretxe-Antuñano, *Motion and Space across Languages* (s. 1–12). John Benjamins Publishing Company.
- Vendler, Z. (1984). Adverbs of action. In: D. Testen, V. Mishra & J. Drogo (Eds.), *Papers from the Parasession on Lexical Semantics* (s. 297–307). Chicago, IL: Chicago Linguistic Society.
- Verhagen, A. (2007). Construal and Perspectivization. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (Eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (s. 48–81). Oxford: Oxford University Press.

